

la birlikte kuzey yarım kürede büyükayı (dübbü'l-ekber) ile ona ters istikamette ve daha sönük olan küçükayı (dübbü'l-asgar) takım yıldızları içinde yer alan yedişer yıldızdan meydana gelmiş küme için kullanılmaktadır. Bunlardan bir dikdörtgen meydana getirecek şekilde sıralanan ve ayının bedeninde yer alan dört yıldız **na's** veya **taht** adı verilir. Ayının kuyruğunda bulunan ve **benât** olarak anılan diğer üç yıldız ise hafif bir eğri meydana getirecek şekilde dizilidir. Küçük ayının kuyruğunun en ucundaki yıldız da kutup yıldızıdır. Her iki takım yıldız bünyesinde bu şekilde sıralanan yedişer yıldız Araplar arasında **benâtü na's** adı verilmektedir. Yine yer yer farklı şekilde tanıtılan "**benâtü na'si'l-kübrâ** (ekber)" ve "**benâtü na'si's-suğrâ** (asgar)" adlandırmalarının doğrusu, birincisinin büyükayıdaki yedi yıldız, ikincisinin küçükayıdaki yedi yıldız olduğudur (krş. Süfi, *Kitâbü Şuveri'l-kevâkib*, s. 35, 45). Dihhudâ'nın verdiği bilgiye göre **benâtü na'sa** aynı zamanda "heft-evreng" ve "heft-birâderân" adları da verilmektedir. Mütercim Âsım Efendi bu kümeye Türkçe'de "yediler" veya "yedi kardeş yıldızları" denildiğini belirtir (*Burhân-ı Kâti' Tercümesi*, II, 336).

Benâtü na's terkibi divan edebiyatında daha çok heft-evrengle birlikte çokluk ve dağınıklık halini ifade etmek için kullanılmış, gözyaşı, toz ve samanyolu gibi unsurlarla beraber ele alınmıştır. Öte yandan bu yıldız kümesi içinde bulunan ve her biri ayrıca bir ad alan yıldızlar da teşbih ve mecazlara konu edilmiştir. Bunlardan biri olan Sühâ'nın, küçük bir yıldız olduğu için, hem küçüklüğü hem de zor görünür olmasıyla gözü hem de zor görünür olmasıyla gözleri ve görüşü imtihan etmek maksadıyla

la zikredildiği görülmektedir. "Nesr-i tâir" adıyla da anılan kutup yıldızı ise **benâtü na'stan** biri olarak çok defa tek başına ele alınmış ve yol gösterici vasfıyla beyitlere girmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Burhân-ı Kâti' Tercümesi, II, 336; *Kâmûs-ı Türkî*, s. 304; Dihhudâ, *Luğatnâme*, "Benâtü'n-na's" md.; Abdurrahman es-Süfi, *Kitâbü Şuveri'l-kevâkibi's-sâbite* (nşr. Fuad Sezgin), Frankfurt 1986, s. 35, 45; a.m.f., *Description des étoiles fixes* (trc. H. C. F. C. Schjellerup), St. Petersburg 1874 — Frankfurt 1986, s. 44-55; Pakalın, I, 202-203; A. Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanını Tedkik*, İstanbul 1964, s. 239; Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul 1971, s. 246, 247; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 433; Cemâl Kurnaz, *Hayât Bey Divânı (Tahlil)*, Ankara 1987, s. 736.

CEMAL KURNAZ

BENÂVE

(البناوة)

Kâdiriyye tarikatının XIX. yüzyılda Hindistan-Dekken'de faaliyet gösteren bir kolu (bk. KÂDİRİYYE).

BEND

(bk. BENT).

BEDE

(بنده)

Eskiden daha çok tevazu ifadesi olarak kullanılan Farsça bir kelime.

Sözlükte "bağlı, bağlanmış" mânasına gelen ve Eski Farsça'da **bendeke**, daha sonra **bendek**, Yeni Farsça'da ise **bende** şeklinde söylenen bu kelime, önceleri daha ziyade "hizmetçi, sadık, tâbi" an-

lamalarını ifade eder, "köle" karşılığında pek kullanılmazdı. Darius kitâbelerinde kelimenin en eski örneklerine rastlanmaktadır. Başına getirilen bazı isimlerle "hudâbende", "hezârbende", "şahbende" şeklinde de kullanılan kelime, bazan "İsmâilbend", "Ferrühbend", "hudâvend" örneklerinde görüldüğü gibi "bend" veya "vend" e dönüşmüştür. "Hoşnud"daki "nud" eki de "vend"den gelmektedir. Ancak bu tür isimlerin sonuna Türkçe "kuli" kelimesi getirilerek Rıza Kuli, Abbas Kuli gibi özel isimlerin ortaya çıktığı da görülmektedir.

Aynı şekilde sonuna getirilen bazı kelimelerle "bendeperver", "bendenüvâz", "bende-hâne" gibi birleşik kelimeler de yapılan bende, Osmanlılar zamanında mülki ve askerî görevlerde bulunanların üst makamlara yazdıkları yazılarda "bende, vâli-i Bağdâd" gibi imzaları üstüne koydukları bir tabirdi. Ayrıca arzuhallerin başında "arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki" şeklinde de yer almıştır. "Bendeniz", "bende-i dirineleri" gibi nezâket ifadesi olarak da kullanılan kelimenin "bendegân" biçimindeki çokluk şeklinin kullanımını ise oldukça yaygındı.

İran'da hüküm süren Kaçar sülâlesinden Feth Ali Şah zamanında yaşamış olan şair Tebrizli Mirza Muhammed Râzî (ö. 1807) ise bu kelimeyi şiirlerinde mahlas olarak kullanmıştır.

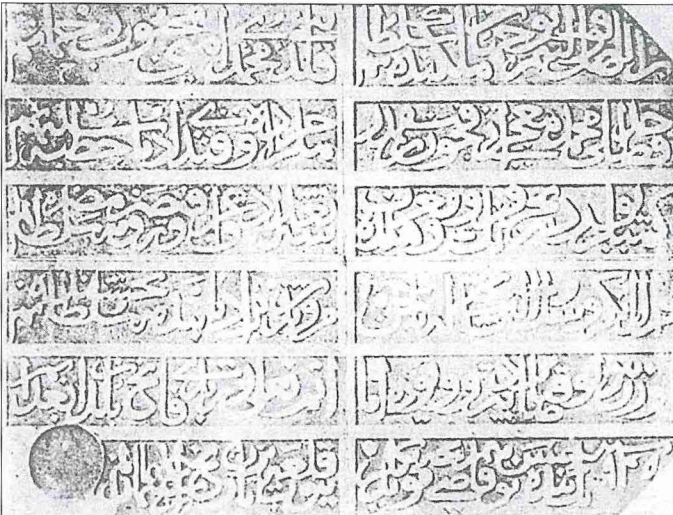
BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûs-ı Türkî, s. 304; *Türk Luğatı*, I, 742; Pakalın, I, 203; *Türkiye Maarif Tarihi*, III-IV, 1221-1222; Cl. Huart, "Bende", *IA*, II, 515; R. Ekrem Koçu, "Bende", *İst.A*, V, 2491-2492; W. Eilers, "Banda", *Elr.*, III, 682-683; C. Herrenschildt, *a.e.*, III, 683-685.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

BENDER KALESİ

Osmanlı Devleti'nin Boğdan sınırında serhad kalesi.

Bender Kalesi'nin 945 (1538) tarihli kitabesi

Boğdan'ın (Moldavia) kuzeyinde Turla (Dinyestr) ırmağı kıyısındaki Bender Kalesi Osmanlı Devleti'nin son sınır kalesini teşkil ediyordu. Eski adı Tighina (Moldavca Tişno) olan Bender bu adı Türk idaresi sırasında almış olup günümüzde de Benderji adıyla haritalara geçmiştir. Bender Farsça'da "nehir kıyısında liman" anlamına gelmektedir. Arapça'da ise "pazar, ticaret yeri, mübâdele yeri" mânasındadır. "Bir geçit veya boğazı koruyan istihkâm" anlamına da gelir. XIII. yüzyılda Tatarlar buraya hâkim olmuşlar, fakat Alexandru cel Bun (1400-1432) ve Şte-

fan cel Mare (1457-1504) Tatarlar'ı ırmağın karşı kıyısına sürdürükten sonra burada sınırı korumak üzere küçük bir kale yaptırmışlardır. Petro'nun (Petru Rareș) 1538'de Kanûnî Sultan Süleyman'a yenilmesi üzerine kale Osmanlı idaresine geçmiş ve çok kuvvetli bir biçimde yeniden inşa edilmiştir. Evliya Çelebi'nin, "Turla nehri kenarında bir tarafı alçak, cenup ve kiblesi yüksek, köfeki kayalar üzerinde kare şeklinde büyük ve yüksek bir kaledir ki her taşı fil gövdesi kadar vardır, sığır ve at karnı kadar sert kaya taşlardır" cümleleriyle tarif ettiği kalenin, "Süleyman Han'ın mimarbaşı Sınan Ağa b. Abdülmennan bu kaleyi yaparken bütün kudretini sarfedüp günâgün ilm-i hendese üzre kuleler, musanna' metin burc ü bârûlar yapmış ki vassında lisan kâsırdır" diyerek Mimar Sınan tarafından inşa edilmiş olduğunu ifade eder. Mimar Sınan'ın çeşitli tezkirelerinde yaptığı her türlü eserin adları olmakla beraber kaleler yoktur. Fakat Sınan'ın Kanûnî'nin ordusu ile Kara Boğdan seferine katıldığı da bilindiğine göre bu sırada Bender Kalesi'ni de inşa etmiş olması tamamen ihtimal dışı sayılamaz.

Kalenin kapısı üstünde yerden 7 m. yükseklikte, 0,70 × 0,54 m. ölçüsünde bir mermer levhaya işlenmiş, Evliya Çelebi'nin çok yüksekte olduğu için okuyamadığını söylediği uzun bir kitâbesi vardı. Bu altı beyitlik kitâbede Kanûnî Sultan Süleyman methedilerek onun birçok yeri fethetmiş olduğu ve Boğdan Voyvodası Petro'yu da mağlûp ettikten sonra 945'te (1538-39) kaleyi inşa ettirdiği bildirilir. Kitâbe sonraları Ruslar tarafından yerinden çıkarılmıştır. N. Ivanoviç İlminski, N. J. Veselovski, Gottwald, N. A. Marks gibi Rus tarihçileri tarafından eksik ve hatalı olarak yayımlanan bu kitâbe Romanyalı tarihçi Mihail Guboğlu (ö. 1889) tarafından etraflı bir makalede daha doğru bir biçimde incelenmiştir.

Evliya Çelebi 1656 yılında ziyaret ettiği Bender Kalesi'ni çok iyi tasvir etmiştir. Kuşatma sırasında kalede 12.000 müslüman askerinin bulunduğunu bildiren Evliya Çelebi, buradaki bütün asker ve muhafız kadrosunu inceden inceye belirtir. Kale surları "20 ayak eninde" kalın bir duvardır. Kara tarafında derin bir hendeği olmasına karşılık nehir tarafında hendek yoktur. Fakat bu tarafı iki kat duvarla çevrilmiştir. Kalenin iki kapısından biri kibleye bakan varoşa açılır. İki katlı olan bu kapının demir kantarları vardır, ayrıca hendek üzerindeki

köprüsü de zincirli bir dolapla her gece yukarı alınır. Burada yukarıdan sürgü halinde inen bir de demir kafes bulunur. İkinci kapı ise ırmağın kıyısına kadar uzanan dış hisara açılır. Burada da nehir kıyısında bir su kapısı olup kale içindeki evlerde yaşayanlar su ihtiyaçlarını buradan sağlarlar. Gerek yukarıdaki esas kalede gerekse aşağı hisarda Sultan Süleyman'ın iki camii vardır. Ağakapısı önünde iki şehid kabri bulunmaktadır. Kale dışında ise yüksekçe bir yerde bir namazgâh vardır. Çok derin ve temiz olan hendeğin kenarında içine çalır çırpı atılmaması için kalın direklerle bir çit uzanır. Evliya Çelebi ayrıca güzel bir İznik çanağının da süs olarak duvara gömüldüğünü bildirir.

Evliya Çelebi Bender Kalesi hakkında daha pek çok bilgi verdikten başka kalenin batı ve kible tarafındaki kasabadan da bahsederek burada yedi müslüman, yedi hıristiyan mahallesi ve dört cami, iki sıbyan mektebi, bir hamam olduğunu da kaydeder.

Bender Kalesi'nin adı bir serhad kalesi olarak XVII ve XVIII. yüzyıllarda sık sık tarihe geçmiştir. Bender Kalesi'nin tarih içindeki talihi, daha kuzeyde ve aynı stratejik durumda olan Hotin Kalesi ile aynı seyri takip etmiştir. Burada bulunan kalenin muhafızlarından biri Muh-sinzâde Abdullah Paşa idi. İsveç Kralı XII. Karl'ın (Demirbaş Şarlı) Poltava Savaşı'ndan sonra (1709) Bender Kalesi dışında Varnitza adındaki bir yerde bir ev yaptırtarak 1711'e kadar bir süre burada yaşadığı bilinir. XII. Karl'ın ilticasının ardından Boğdan Beyi Mihail Rus çarına gizlice haber göndererek Bender çevresinde konaklayan İsveçliler'i yok etmesini tavsiye etmiş, bu ihaneti sonradan öğrenen muhafız Çerkez Yüsuf Paşa Mihail'i ele geçirerek İstanbul'a göndermeden bir süre Bender'de hapsedmiştir. 1712-1713'te Bender muhafızı İsmail Paşa ile XII. Karl'ın adamları arasında "Kalabalık" olayı denilen silâhlı bir çatışma olmuş, sonunda İsveç kralı Bender Kalesi'nde Paşa Konağı'nda birkaç gün gözaltında tutulduktan sonra buradan Edirne'ye gönderilmiştir. Ruslar 1770'te iki ay devam eden bir kuşatmadan sonra Bender'i almışlar, ancak bu olay kanlı bir facia halinde cereyan etmiş, kaledeki Türkler düşman eline geçmemesi için kendi elleriyle aile fertlerini öldürmek zorunda kalmışlardır. Bender Kalesi 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile tekrar Osmanlı Devleti'

ne iade edilmişse de 1788-1789'da Ruslar tarafından tekrar ele geçirilmiştir. 1792'de Yaş Muahedesi ile bir kere daha Osmanlı Devleti'ne iade edilen Bender Kalesi 1812'de Bükreş Antlaşması ile kesin olarak kaybedilmiştir. Başbakanlık Arşivi'nde bulunan keşif ve tamirat defterlerindeki (BA, Maliye, nr. M 3160, M 3162) bazı kayıtlardan öğrenildiğine göre 1178-1206 (1764-1792) yılları arasında, yani Bender Kalesi'nin el değiştirmeleri arkasından kale ve içindeki cami tamir görmüştür. Bender I. Dünya Savaşı'ndan sonra Romanya toprakları içinde Besarabya eyaletinin bir şehri olarak kalmış, fakat 1944'te Romanya'nın yenilmesi üzerine Sovyet arazisine katılmıştır. Halen Sovyet Moldavya Cumhuriyeti toprakları içinde bulunmaktadır. Romanya idaresinde iken kalede bir garnizon barınıyor ve içinde bir kiliseden başka subay lojmanları da bulunuyordu.

Bender Kalesi'nin görebildiğimiz tek fotoğrafı, dört köşesinde dört yuvarlak burç yükselen kare biçimli bu serhad kalesinin gerçekten heybetli bir yapıya sahip olduğunu belli etmektedir. Bu bakımdan aynı karakterde olan Hotin Kalesi'nin bir benzeridir. Romanya idaresinde iken esas kalenin etrafında dış hisarın kalıntıları ve toprak istihkâmları hâlâ görülebiliyordu. Bender Kalesi eğer gerçekten Mimar Sınan tarafından yapıldıysa onun sanat değeri bir kat daha artmaktadır. Bu bakımdan tam bir rölövesi çıkarılarak incelenmesi Sınan'ın askerî mimarisini tanımadaya yararlı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 116-120; Silâhdar, *Nusretnâme*, bk. İndeks; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), bk. İndeks; Voltaire, *Histoire de Charles XII, Roi de Suède*, Paris 1731, bl. VI; N. A. Marks, *K istoriji Benderskoj kreposti*, Odessa 1917; St. Ciobanu, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, Bucarest 1928 (Tighina Kalesi); A. C. Pop — Z. Németh, *Reiseführer durch Rumaenien*, Bükreş 1932, s. 316; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1938, I, 71; Akdes Nimet Kurat, *İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiyede Kalış...*, İstanbul 1943 (metinler ve vesikalar, bk. İndeks); Oktay Aslanapa, *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri*, İstanbul 1979, s. 119-120; Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Mimarisi Tarihinin Arşiv Kaynakları", *TD*, sy. 5-6 (1953), s. 111-112; M. Guboglu, "L'inscription Turque de Bender relative à l'expédition de Soliman le Magnifique en Moldavie (1538/945)", *SAO*, I (1958), s. 175-187; Cevdet Çulpan, "Moldavya'da Bender Kalesi Kitâbesi", *TK*, IV/46 (1966), s. 881-883; a.mlf., "Kitâbenin Eksiklerinin Tamamlanarak Yeniden Neşri", a.e., V/51 (1967), s. 197; Cl. Huart, "Bender", *IA*, II, 515.

